

ОЧЕРКИ ИСТОРИИ НАУЧНОГО СТИЛЯ РУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА XVIII-XX ВВ., т. 1, РАЗВИТИЕ НАУЧНОГО СТИЛЯ В АСПЕКТЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ РАЗЛИЧНЫХ УРОВНЕЙ, ч. I-II, ред. Маргарита Н. Кожина, Пермь: Издательство пермского университета, 1994, 301 и 156 с.

Ukazanie się omawianej pracy stanowi istotne wydarzenie w stylistyce. Otrzymujemy pierwszy syntetyczny opis kształtowania się i rozwoju stylu naukowego w języku rosyjskim. Monografia ważna jest jednak nie tylko dla zainteresowanych językiem rosyjskim, stylem naukowym i jego dziejami. Jej autorzy musieli podjąć wiele kwestii metodologicznych z zakresu stylistyki ogólnej i historycznej. Sposób ich postawienia i przyjęte rozwiązania nie mogą być obojętne dla wszystkich stylistyków i nie tylko dla nich.

Pojawił się co prawda dopiero t. 1. dzieła, poświęcony omówieniu zagadnień ogólnych oraz funkcjonowaniu w tekstach naukowych środków leksykalnych, fleksyjnych i składniowych, ale stanowi on na tyle samodzielną całość i pozwala zorientować się w rozmachu przedsięwzięcia, że uzasadnione jest jego omówienie bez czekania na rychło zapowiadane tomy 2. i 3. (*Стилистика научного текста – общие параметры и Функционирование и развитие стилевых черт и текстовых категорий*)

Pomysłodawczynią tej zespołowej monografii, jej naukowym redaktorem i w znacznej części wykonawcą jest M.N. Kożyna. Wspierają ją jej uczniowie i współpracownicy (w t. 1.: J. A. Bażenowa, S.O. Głuszakowa, N.A. Link, N.W. Kiriczenko, M.P. Kotiurowa, W.A. Salimowski, T.B. Troszewa). Opracowanie wieńczy wieloletnie badania ośrodka permskiego w zakresie stylistyki funkcjonalnej i nad stylem naukowym w języku rosyjskim.

W *Przedmowie* M. Kożyna podkreśla funkcjonalnystylistyczną orientację pracy i wyjaśnia wybór tytułu (*Очерки...*). Złożoność obiektu i wieloaspektowość opisu sprawiły, że powstało dzieło nie będące w ścisłym tego słowa znaczeniu monografią - zwartym, jednorodnym, wyczerpującym i całościowym ujęciem. Cechuje je mozaikowość, fragmentaryczność i szkicowość, widoczne w kompozycji całości, w zakresie opracowania niektórych zagadnień, czy wręcz w pominięciu niektórych (np. konfrontacji dziejów stylu naukowego z historią innych odmian funkcjonalnych, stosunku tekstów naukowych w innych językach europejskich do tekstów rosyjskich, dziejów terminologii).

We *Wstępie* (s. 6-37) określony został stylistyczny aspekt analizy funkcjonalnej:

“Здесь предметом изучения становится смысловая структура целого текста, принципы его развертывания (причем не общетекстовые, а присущие именно определенной сфере общения), композиция, своеобразие реализации текстовых категорий, стилевая специфика (которая, собственно, и организуется из всех перечисленных компонентов). Конечно, во всем этом принимают участие языковые единицы дотекстового уровня (яруса), их особая системная организация на «текстовой плоскости», направленная на создание и выражение стилевой специфики текста (-ов).

Этот уровень исследований неизбежно требует комплексного подхода: целенаправленного изучения средств и способов реализации в тексте его экстралингвистических факторов (в процессе образования стилистико-текстовых параметров данного типа текстов, или иначе - функциональной разновидности речи). Но поскольку эти факторы многообразны - когнитивные, коммуникативные, психологические, социальные и др., то комплексный анализ опирается не только на лингвистическую теорию ряда дисциплин (функциональной грамматики, лингвистики текста, психолингвистики), но и на основания таких смежных наук, как логика, теория познания, психология, социология; при изучении научной речи - еще и психология научной деятельности, науковедение и некоторые др.”(I, 8-9).

Najwięcej uwagi poświęcono stosunkowi stylistyki historycznej i historii języka. W językoznawstwie rosyjskim silna była i jest tendencja do utożsamiania obu dyscyplin (np. G. O. Winokur, A. I. Gorszkow) co do ich przedmiotu i zadań. Kozyna, nawiązując do prac W. W. Winogradowa, próbuje je rozgraniczyć. Stylistyka historyczna:

“изучает историю возникновения и развития закономерностей функционирования языка в различных сферах и ситуациях общения – в функциональных стилях и других речевых разновидностях (типах текста) как стилистико-системных образованиях, процессы их формирования и развития на разных этапах истории языка.

При этом она сосредоточивает внимание именно на стилистико-системных свойствах целых текстов (как представителей типологии текстов, прежде всего функциональных стилей), а следовательно, на процессах образования и развития их лингвистической организации, смысловой структуры, композиции, механизмах развертывания этих текстов и других признаках их стилистико-речевой специфики, обусловленных определенным комплексом экстралингвистических факторов в каждом из типов текстов в их исторической динамике. Языковые единицы и категории различных уровней рассматриваются при этом как компоненты этих общих систем, создающие и реализующие стилевую

специфику и другие стилевые черты соответствующих речевых разновидностей.” (I, 29).

Natomiast do zadań historii języka należy:

“изучение процессов развития языка как именно литературного, т.е. формирование признаков литературности - норм, стилистической «обработанности» для удовлетворения нужд общения в различных сферах его употребления (т.е. обеспечения многофункциональности). Тем самым нормативно-стили-стический аспект языка на всех уровнях языковой системы в процессе исторического развития является центральным. Это не означает, что внимание исследователя уделяется лишь строю языка, оно обращено и на его употребление, его функциональную сторону (т.е. взаимодействие языковых средств всех ярусов системы в процессе употребления, однако, стилистический анализ остается на уровне “стилистики ресурсов”, представленной в диахронии. И в этом состоит единство предмета и уровня исследования так понимаемой научной дисциплины” (I, 27).

Tym samym historia języka i stylistyka historyczna są traktowane jako dwie samodzielne dyscypliny z różnymi przedmiotami i zadaniami badawczymi.

W pracy obiektem analizy stało się ponad 600 różnych gatunkowo tekstów naukowych z wielu dyscyplin (przyrodniczych i humanistycznych). Autorzy za główny cel postawili sobie badanie procesu kształtowania i ewolucji stylu naukowego od połowy XVIII w. po czasy współczesne, tj. ujawnienie tendencji w funkcjonowaniu języka w sferze naukowej, krystalizowanie się specyficznych cech stylowych i ich organizacji, czyli tworzenie się systemowości jako kategorii stylowo-tekstowej, obejmującej jednostki i kategorii dotekstowe oraz tekstowe, struktury treściowej tekstów, ich kompozycji.

Ogólne problemy historii stylu naukowego w języku rosyjskim stały się przedmiotem rozważań Kożyny w rozdziale I (s. 37-91). Autorka przedstawia tu wyjściowe pozycje teoretyczne i podstawowe terminy, m. in. *rozwój, doskonalenie, zmiana, czynnik sprawczy, systemowość zmian* (w planie funkcjonalnym), nawiązując do tradycji szkoły praskiej i językoznawstwa rosyjskiego, do dorobku stylistyki funkcjonalnej, które sama twórczo rozwinęła (zob. *Kronika* w niniejszym tomie “Stylistyki”). Szczególną uwagę poświęca zewnętrznym czynnikom sprawczym, które określają w decydujący sposób specyfikę tekstu naukowego, jego właściwości kompozycyjne, strukturę treściową, mechanizm rozwijania tekstu, budowę i funkcjonowanie form podawczych (opis, rozważanie, uogólnienie itd.), właściwości kategorii tekstowych (dialogowości, hipotetyczności itd.), typologię tekstów. Do takich ważnych czynników należy m. in. historia nauki, natura

специфику и другие стилевые черты соответствующих речевых разновидностей.” (I, 29).

Natomiast do zadań historii języka należy:

“изучение процессов развития языка как именно литературного, т.е. формирование признаков литературности - норм, стилистической «обработанности» для удовлетворения нужд общения в различных сферах его употребления (т.е. обеспечения многофункциональности). Тем самым нормативно-стилистический аспект языка на всех уровнях языковой системы в процессе исторического развития является центральным. Это не означает, что внимание исследователя уделяется лишь строю языка, оно обращено и на его употребление, его функциональную сторону (т.е. взаимодействие языковых средств всех ярусов системы в процессе употребления, однако, стилистический анализ остается на уровне “стилистики ресурсов”, представленной в диахронии. И в этом состоит единство предмета и уровня исследования так понимаемой научной дисциплины” (I, 27).

Tym samym historia języka i stylistyka historyczna są traktowane jako dwie samodzielne dyscypliny z różnymi przedmiotami i zadaniami badawczymi.

W pracy obiektem analizy stało się ponad 600 różnych gatunkowo tekstów naukowych z wielu dyscyplin (przyrodniczych i humanistycznych). Autorzy za główny cel postawili sobie badanie procesu kształtowania i ewolucji stylu naukowego od połowy XVIII w. po czasy współczesne, tj. ujawnienie tendencji w funkcjonowaniu języka w sferze naukowej, krystalizowanie się specyficznych cech stylowych i ich organizacji, czyli tworzenie się systemowości jako kategorii stylowo-tekstowej, obejmującej jednostki i kategorii dotekstowe oraz tekstowe, struktury treściowej tekstów, ich kompozycji.

Ogólne problemy historii stylu naukowego w języku rosyjskim stały się przedmiotem rozważań Kożyny w rozdziale I (s. 37-91). Autorka przedstawia tu wyjściowe pozycje teoretyczne i podstawowe terminy, m. in. *rozwój, doskonalenie, zmiana, czynnik sprawczy, systemowość zmian* (w planie funkcjonalnym), nawiązując do tradycji szkoły praskiej i językoznawstwa rosyjskiego, do dorobku stylistyki funkcjonalnej, które sama twórczo rozwinęła (zob. *Kronika* w niniejszym tomie “Stylistyki”). Szczególną uwagę poświęca zewnętrznym czynnikom sprawczym, które określają w decydujący sposób specyfikę tekstu naukowego, jego właściwości kompozycyjne, strukturę treściową, mechanizm rozwijania tekstu, budowę i funkcjonowanie form podawczych (opis, rozważanie, uogólnienie itd.), właściwości kategorii tekstowych (dialogowości, hipotetyczności itd.), typologię tekstów. Do takich ważnych czynników należy m. in. historia nauki, natura

poznania naukowego, psychologia myślenia i twórczości naukowej, etapy działalności poznawczej, więz aspektów ontycznego, metodologicznego i aksjologicznego. Te i dalsze czynniki (również wewnętrzne) decydują o periodyzacji rozwoju stylu naukowego w języku rosyjskim:

- **pierwszy okres** obejmuje drugą połowę XVIII w. oraz pierwszą wieku XIX i dzieli się na dwa podokresy (cezura przypada na początek XIX w.);

- **drugi okres**, zapoczątkowany w latach 60. ubiegłego stulecia trwa do dziś i można w nim wyróżnić trzy podokresy z cezurami przypadającymi na lata 20. i 60. XX w.

Kolejne rozdziały pierwszego tomu *Очерков* zostały poświęcone wybranym problemom leksykalnym (s. 91-131), oraz niektórym kategoriom fleksyjnym (s. 131-278 i część II, s. 126-146, która dotyczy funkcjonowania form czasownikowych w XVII i w pierwszej połowie XVIII) i składniowym (część II, s. 3-126). Ograniczę się do omówienia tylko pewnych rozdziałów, by pokazać rozwiązania badawcze stosowane przez autorów. Będzie to ilustracja postępowania wszystkich członków zespołu wykonawczego, gdyż mimo drobnych różnic jest ono w zasadzie jednolite i wynika z ogólnych założeń przyjętych za M. Kożyną.

Strona leksykalna i jej przemiany zostały przedstawione wybiórczo. M. Kożyna i W. Salimowski, uzasadniając taką decyzję istnieniem wielu opracowań, skoncentrowali się na ogólnej charakterystyce słownictwa tekstów naukowych z drugiej połowy XVIII w. i początków wieku XIX (głównie w relacji do trzech stylów ekspresywnych) oraz na zagadnieniu specjalizacji słownictwa. Podjęcie pierwszego problemu pozwoliło autorom naświetlić genezę rosyjskiego języka literackiego przez pryzmat kształtowania się i rozwoju stylu naukowego. Rosyjskie teksty naukowe drugiej połowy XVIII w. pisane są z wyraźną orientacją na styl średni (neutralny), unika się w nich zarówno wysokich cerkiewizmów, jak i słów niskich. Można mówić o względnej izolacji stylu naukowego od przeobrażeń w stylach artystycznym i publicystycznym, ale wyraźne też są wpływy stylu artystycznego i urzędowego. Powoli wytwarza się jego specyficzna systemowość widoczna w leksyce, składni i w strukturze treściowo-kompozycyjnej tekstu. Rozwój stylu naukowego przemawia za tym, że rosyjski język literacki najwięcej zawdzięcza tzw. stylowi średniemu.

Terminologią zajmują się autorzy w dość ograniczonym zakresie. Przedmiotem ich uwagi stała się tylko terminologia fizyki w przedziale czasowym lata czterdzieste XVIII w. - początek XIX w. Badacze dostrzegają ciągłość procesów terminotwórczych obserwowanych już w I połowie XVIII w. - terminologia jakby poprzedza narodziny stylu naukowego. Ta ciągłość dotyczy m. in. wykorzystywania tych

samych źródeł (sporo latynizmów), używanie terminów już znanych z czasów wcześniejszych i synkretyzmu pojęć potocznych i naukowych. W porównaniu z pierwszą połową XVIII w. ulega wyraźnemu ograniczeniu synonimia, wariacja morfologiczna i polisemia. Nasycenie tekstu terminami nie jest wysokie (60-70 użyć terminów na 1000 słowoform tekstowych).

Znacznie więcej uwagi poświęca się leksyce nieterminologicznej i jej swoistej specjalizacji. Autorzy analizują szczegółowo dwie grupy semantyczne czasowników: czasowniki ruchu i czasowniki konkretnych czynności fizycznych. Jako materiał do badań posłużyły różne gatunkowo teksty z fizyki, chemii i biologii o łącznej długości 150 tys. słowoform (wybranych losowo); po 30 tys. z każdego okresu. Przy charakterystyce tych czasowników w czasach nam współczesnych wykorzystano także materiał z nauk humanistycznych. W analizie zastosowano metody ilościowe i jakościowe. Końcowe, uogólniające wnioski sprowadzają się do następujących stwierdzeń:

- słownictwo niespecjalistyczne realizuje tendencję do "krystalizacji" podstawowych cech stylu naukowego - abstrakcyjności (od XVIII w. stale narasta częstość użycia czasowników w znaczeniach abstrakcyjnych) i ścisłości (kształtowanie się nowych znaczeń wiąże się z tworzeniem się stałych połączeń wyrazowych, najlepiej odpowiadających zadaniom komunikacyjnym w nauce);

- słowa ogólne często realizują w tekstach naukowych specyficzne znaczenia, właściwe tylko tej sferze komunikacji;

- we współczesnym stylu naukowym widać silną więź między użyciem środków językowych a pozajęzykowym kontekstem (rozwojem samej nauki i zadaniami komunikacyjnymi w jej obrębie).

Z rozdziałów poświęconych ewolucji gramatyki stylu naukowego dla zilustrowania badawczego postępowania permskiej szkoły stylistyki funkcjonalnej chciałbym szerzej zatrzymać się przy składni. Odnotuję więc jedynie, że w części I *Очерков* omawia się takie kategorie gramatyczne jak: liczbę u rzeczowników (M. Kożyna), stopień u przymiotników (M. Kotiurowa), funkcjonowanie krótkich form przymiotników (J. Bażenowa), oraz czasu i osoby (M. Kożyna), a także aspektu (N. Kiriczenko) u czasowników. Tę część t. I zamyka omówienie przez T. Troszewą użycia odmiennych przyimków. Ta sama autorka wraz z S. Głuszkową podjęły się opisu ewolucji niektórych zjawisk składniowych.

Badanie rozwoju składni naukowej skupia się na analizie zmian w użyciu wypowiedzeń pojedynczych i złożonych, na sposobach komplikowania się (осложнения) konstrukcji składniowych w tekstach XVIII-XX w., na rozpoznaniu oddziaływania ogólnojęzykowych procesów syntaktycznych na przemiany w

stylu naukowym, na specyficie przebiegu tych procesów w sferze naukowej oraz na związku ewolucji składni z kształtowaniem się stylu naukowego, z jego krystalizacją (II, 4).

Wnioski dotyczące funkcjonowania wypowiedzeń w tekstach naukowych formułuje się na podstawie analizy próby liczącej 14400 wypowiedzeń (366 tys. słowoform), wybranej z różnych gatunkowo tekstów z zakresu fizyki, geologii i językoznawstwa czterech podokresów (obu z pierwszego okresu oraz pierwszego i trzeciego z drugiego) rozwoju stylu naukowego. Dla składni tekstów naukowych w XVIII w. charakterystyczna jest obecność długich i skomplikowanych wypowiedzeń (ich średnia długość wyniosła 36,2 słowoform, a wypowiedzenia złożone stanowiły 73 % ogółu wypowiedzeń). W wyniku oddziaływania ogólnojęzykowej tendencji do skracania wypowiedzeń oraz do odchodzenia od hipotaksy współcześnie długość wypowiedzeń jak i procentowy udział wypowiedzeń złożonych zasadniczo zmieniły się (odpowiednie liczby: 20,3 oraz 41), choć w porównaniu z innymi stylami dalej w stylu naukowym udział wypowiedzeń złożonych jest znaczny. Jak jednak pogodzić konieczność wyrażania coraz bardziej złożonej myśli naukowej z uproszczeniami składniowymi?

Autorki poprzez analizę wewnętrznej struktury wypowiedzeń pojedynczych i złożonych przekonywująco dowodzą, że teza o prostej zależności między komplikacją myśli a złożonością składniową jest uproszczeniem. Wraz z rozwojem nauki i krystalizowaniem się stylu naukowego zmienia się forma wyrażania myśli, aby zapewnić efektywność komunikacji naukowej. Wymóg precyzji, jasności i prostoty stylu jest niejako odpowiedzią na złożoność treści naukowych. Współcześnie przeważają wypowiedzenia pojedyncze, ale trudno mówić o uproszczeniu składni w ogóle. Nowe wypowiedzenia cechuje duża pojemność strukturalna - dla dokładnego przekazu myśli oraz hierarchii więzi buduje się je na wielu planach równocześnie. W ewolucji składni widać tendencję do wzbogacania sposobów wyrazu złożonej myśli przy ogólnym dążeniu do respektowania dominujących cech stylowych i do uwzględniania interesów odbiorcy.

Moja prezentacja dzieła permskich stylistyków z pewnością nie oddaje bogactwa jego treści. Mimo, iż na pełną ocenę trzeba poczekać, aż ukażą się tomy 2. i 3., to jednak już teraz ogrom trudu zespołu M. Koźyny wzbudza podziw i szacunek. Wieloaspektowy opis rozwoju stylu naukowego w języku rosyjskim został przeprowadzony zgodnie z najlepszymi wzorcami postępowania naukowego. M. Koźyna wierna ideom stylistyki funkcjonalnej, które przez całe swoje dotychczasowe naukowe życie twórczo rozwijała, stworzyła wraz z uczniami dzieło pod wieloma względami imponujące.

Pracę cechuje klarowność założeń oraz wierność im w trakcie opisu i wyjaśniania. Paradygmat stylistyki funkcjonalnej zrodzony w szkole praskiej oraz w stylistyce rosyjskiej lat 30. XX w. ma jak na dwudziestowieczne tempo przemian naukowych dość zaawansowany wiek. Nie brak głosów o jego wyczerpaniu się, próbuje się go zastąpić różnymi koncepcjami o charakterze mezo- i mikrostylistycznym. Koźyna konsekwentnie pokazuje niewyczerpane możliwości stylistyki funkcjonalnej, głębię jej idei, otwartość. Dąży do ich wykorzystania i sprawdzenia w praktyce badawczej, wzbogacając bardzo poważnie stronę teoretyczną i stosując wynikające stąd dyrektywy w badaniu języka naukowego. Obfity materiał tekstowy w t. 1. *Очерков* zostaje poddany wnikliwemu i wielostronnemu oglądowi - opisowi jakościowemu i ilościowemu, a następnie kompleksowej interpretacji. Zachowana zostaje równowaga między podejściami dedukcyjnym i indukcyjnym. Syntetyczne uogólnienia są należycie udokumentowane i uargumentowane.

W sumie otrzymujemy **dzieło** stylistyczne, które wnosi do wiedzy o języku rosyjskim, o jego odmianie naukowej oraz do wiedzy stylistycznej wkład trudny do przecenienia. (Wielka szkoda, że z jego doniosłością nie idzie w parze strona typograficzna).

STANISŁAW GAJDA